

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Ірина Софінська

докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”
(Львів, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3853-7626>
Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/T-1252-2017>
iryna.d.sofinska@lpnu.ua

УДК 342.7

ГРОМАДЯНСТВО ТА ВАКЦИННИЙ НАЦІОНАЛІЗМ У ДІЇ (РЕВІТАЛІЗАЦІЯ СВОБОДИ ПЕРЕСУВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ)

АНОТАЦІЯ. Пандемія *COVID-19* несподівано змінила світопорядок: від глобально-го та масштабного обмеження (сегментування) прав і свобод людини до посилення дискримінації, сегрегації, нетерпимості і цензури думок та висловлювань, вакцинного націоналізму. Загальмувавши міграцію та призупинивши свободу пересування осіб, відбулося “зіткнення” захисту універсальних прав людини і національної безпеки, етики, моралі та консюмеризму. Конституційні та світоглядні цінності, народовладдя (демократія), правовладдя (верховенство права) потребують суттєвого переосмислення під впливом поширення *COVID-19* у Європі та світі.

Вакцинний націоналізм проявляється не лише у масштабному резервуванні вакцини урядом конкретної держави для власних потреб, а й у вибірковості й ексклюзивності її розповсюдження, використання для вакцинації населення (інколи винятково власних громадян, не враховуючи вразливі верстви населення, які є резидентами цієї держави). Вакцинний націоналізм не передбачає згуртованість і кооперацію з метою подолання пандемії *COVID-19*, а навпаки, диверсифікацію із глобального на локальний рівень. Необхідне повне перезавантаження світоглядного ядра конституційних цінностей у контексті тріади взаємовідносин “особа – держава – суспільство”. Запровадження сертифіката *COVID-19* в Європейському Союзі (ЄС) покликано ревіталізувати свободу пересування осіб, відновити бізнес та економіку держав – членів ЄС, зменшити безробіття, а також запобігти дискримінації та сегрегації людей, сегментуванню прав людини.

Мета статті – обґрунтувати запровадження сертифіката *COVID-19* у ЄС як результат подолання вакцинного націоналізму за допомогою солідарності та кооперації, а також компромісу між органами влади ЄС і національними урядами держав – членів ЄС заради дотримання конституційних цінностей, забезпечення національної безпеки, гарантування прав людини та відновлення свободи пересування осіб.

Гарантування універсальних прав людини, громадянство та вакцинна паспортизація (сертифікація), вакцинний націоналізм – це частина спектру тем, які викликають інтерес учених із різних держав світу (серед них варто виокремити К. Бенуа, Є. Джанкіч, Дж. МакБрайда, Л. Пікколи, Д. Рюдін, П. Спіро, С. Рейнзі, Дж. Торпі). В Україні дослідження таких питань є фрагментарними та спорадичними. Актуальності додають нещодавні рішення Європейського суду з прав людини у справі *Feilazoo v. Malta* (2021) і комунікації з урядами держав у справах *Spînu v. Romania* (no. 29443/20), *Magdić v. Croatia* (no. 17578/20) у контексті запровадження компетентними органами держави під час поширення *COVID-19* суттєвих обмежень прав людини.

Ключові слова: громадянство; паспорт; вакцинний націоналізм; свобода пересування; міграція; Європейський Союз.

Поширення *COVID-19* змінило траєкторію світопорядку назавжди: держави вимушені збільшити зусилля щодо гарантування, по-перше, права кожного свого громадянина на життя, а також, по-друге, ревіталізації свободи пересування осіб. Благополучні та “щасливі” держави світу намагаються сформувати продуману стратегію стійкого відновлення після пандемії та диверсифікувати роботу своїх громадян. Нові неминучі “локдауні”, високий приріст інфікованих різними штамами вірусу та рівень смертності серед населення у світі вимагають креативних (та ефективних) рішень і аргументованих підходів у подоланні наслідків пандемії. Світовий масштаб і характер пандемії стривожили світ настільки, що це спричинило розроблення “ковідних” сертифікатів різного штибу (паспорт імунітету, сертифікат вакцинацій), призвело до конкуренції на ринку вакцин (зокрема, боротьбу за визнання тієї чи іншої вакцини, її експорт і реекспорт, доступ до ринку, вибірковість й ексклюзивність виготовлення та/чи розповсюдження, тощо) і ранжування прав людини на підставі вакцинації¹.

В Європейському Союзі (далі – ЄС) від часу поширення пандемії *COVID-19* почали розробляти документ міжнародного зразка, на підставі якого може бути відновлена можливість громадян держав – членів ЄС реалізувати концепцію вільного пересування. Завдяки запровадженню цього документа (з 1 липня 2021 р.) владні інституції ЄС та його держав-членів сподіваються відновити вільне пересування осіб і робітників, врятувати туризм, транспорт і малий бізнес, реанімувати вільний рух товарів, послуг та капіталу. Однак запровадження такого документа може спровокувати збільшення позовів як до Суду справедливості ЄС, так і до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), враховуючи

¹ 19 липня 2021 р. федеральний суддя США постановив, що вимога Університету Індіани (США) до своїх студентів здійснити вакцинацію проти *COVID-19* є правомірною, а тому студенти, які не будуть вакциновані чи не будуть звільнені від вакцинації, не зможуть відвідувати кампус (їхні картки доступу будуть деактивовані) або користуватися університетською корпоративною електронною поштою. Враховуючи суттєве обмеження прав людини, студенти Університету Індіани планують подати апеляцію до Верховного суду США.

загрозу для подальшого гарантування прав людини, посилення нагляду держави за особою та її переміщеннями, поширення прямої та непрямой дискримінації², створення потенційного класу “надгромадян”, і нарешті, втручання держави в особисте приватне і сімейне життя.

Серед нещодавніх досліджень у сфері гарантування прав людини, громадянства та вакцинної паспортизації (сертифікації), вакцинного націоналізму, варто виокремити декілька важливих імен (К. Бенуа³, Є. Джанкіч, Л. Пікколі та Д. Рюдін⁴, Дж. МакБрайд⁵, П. Спіро⁶, С. Рейнзі⁷, Дж. Торпі⁸ та інші). Політики різних держав світу переконані, що вірус не лише “не має паспорта”, а й “не вибирає громадянство” особи, яка інфікована будь-яким штамом. Представники Організації Об’єднаних Націй (далі – ООН) (А. Гутерреш, Т. А. Гебреєсус⁹) переконують, що подолання пандемії COVID-19 полягає у солідарності, кооперації, чітко продуманій спільній стратегії діяльності урядів усіх держав, тоді як поширення вакцинного націоналізму окремих (благополучних) держав може завадити успіху, розтягнути вирішення питання на роки, дискримінувати людей на предмет наявного у них “вартісного (*valueable*)” громадянства, розбалансувати дотримання правовладдя (принципу верховенства права) та гарантування прав людини тощо.

Мета дослідження – обґрунтувати запровадження сертифікату COVID-19 у ЄС як результат подолання вакцинного націоналізму за допомогою солідарності та кооперації, а також компромісу між органами влади ЄС і національними урядами держав – членів ЄС заради дотримання конституційних цінностей, забезпечення національної безпеки, гарантування прав людини та відновлення свободи пересування осіб.

Стандартизований вигляд паспорта був запроваджений Лігою Націй у 1920 р., однак до правничої термінології західної Європи “паспорт” потрапив ще у 1570 р. (як дозвіл “пройти крізь браму у місто” – “*passare la*

² Feilazoo v. Malta. Judgement of the European Court of Human Rights (First Section), App 6865/19. 11.03.2021 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-208447>> (accessed: 15.05.2021).

³ C Benoit, ‘Force and Effect: A Look at the Passport in the Context of Citizenship’ [2014] 82 (6) Fordham Law Review 3307–40.

⁴ L Piccoli, J Dzankic, D Ruedin, ‘Citizenship, Migration and Mobility in a Pandemic (CMMP): A global dataset of COVID-19 restrictions on human movement’ [2021] 16(3) PLoS ONE <<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0248066>>.

⁵ J McBride, ‘An Analysis of Covid-19 Responses and ECHR Requirements’ (*ECHR blog*, 27.03.2020) <<http://echrblog.blogspot.com/2020/03/an-analysis-of-covid-19-responsesand.html>> (accessed: 15.05.2021).

⁶ Spiro P, ‘The (Dwindling) Rights and Obligations of Citizenship’ [2013] 21 (899) William & Mary Bill Rights Journal 899–923.

⁷ S Rainsy, ‘Immunity Passports: A proposal to revive tourism, international trade and transport’ (*The Brussels Times*, 12.04.2020) <<https://www.brusselstimes.com/opinion/105720/immunity-passports-a-proposal-to-revive-tourism-international-trade-andtransport-and-the-world-economy>> (accessed: 15.05.2021).

⁸ J Torpey, ‘Coming and Going: On the State Monopolization of the Legitimate “Means of Movement”’ [1997] 16 (3) Sociological Theory 239–59.

⁹ T Adhanom Ghebreyesus, ‘Vaccine Nationalism Harms Everyone and Protects No One’ (*Foreign Policy*, 02.02.2021) <<https://foreignpolicy.com/2021/02/02/vaccine-nationalism-harms-everyone-and-protects-no-one>> (accessed: 15.05.2021).

porta della città”¹⁰. На нашу думку, паспорт є очевидним задокументованим доказом наявного в особи громадянства, як встановленого постійного у часопросторі, ефективного та правового зв'язку між нею і державою, незалежно від етнічного походження особи, який проявляється у взаємних правах, обов'язках і привілеях¹¹. Паспорт – це, по-перше, символ ідентичності особи з державою свого походження чи народження, по-друге, офіційний документ, який засвідчує статус особи, оскільки його отримати можна в результаті виконання конкретних юридичних та/чи фінансових вимог або як дарунок від глави держави, по-третє, документ для легального пересування (безпечних мандрів) особи всередині держави та за її межами¹².

Однак пандемія *COVID-19* спричинила переосмислення ролі паспорта як документа для легального пересування (безпечних мандрів) особи – лише його наявності тепер недостатньо. Атрибутивно для перетину кордону потрібно мати документ міжнародного зразка, який підтвердить відсутність в особи вірусу (особа не є інфікованою вірусом чи не є його носієм), їй непотрібна майбутня самоізоляція та/чи карантин¹³, тощо. Запровадження такого документа не є новелою, оскільки Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ), починаючи з 1951 р., запровадила видачу міжнародного сертифіката вакцинацій (*International Certificate of Vaccination*, так званої “жовтої карти” (*Carte Jaune* або *Yellow Card*)) для того, щоб кожна держава могла вберегти власних громадян і диференціювати тих мігрантів, які мають дозвіл на в'їзд (перетин кордону), а хто – ні. Саме таку “жовту карту” отримують громадяни України, які повністю вакциновані від *COVID-19*. Питання, чи достатньо цього документа для перетину кордону з ЄС із метою туризму особливо у тому випадку, коли особа – пред'явник цього документа вакцинована (один раз або повністю) неавторизованою в ЄС вакциною?

З березня 2020 р. у ЄС відбулося стрімке сегментування гарантованої та універсальної свободи пересування особи у межах ЄС як простору з відкритими кордонами, були запроваджені тимчасові обмеження на переміщення осіб, був відновлений прикордонний контроль¹⁴, повністю

¹⁰ І Софінська, ‘COVID-19 і санітарна паспортизація: quo vadis Europa Unionis?’ (2021) 1 Часопис Київського університету права 80–5.

¹¹ І Софінська, *Філософсько-правова візія доктрини громадянства* (Каменяр 2018) 346.

¹² І Софінська, ‘Паспорт: глобальні виклики – локальні рішення’ (2020) 3 Часопис Київського університету права 342–8.

¹³ З другої половини XIV ст. у Венеції почали застосовувати карантин до осіб, які прибули до міста та ймовірно могли бути інфікованими чи носіями хворіб (40 днів примусового поселення у передмісті в спеціально відведених будинках під постійним спостереженням), а кораблі стільки ж часу не могли причалити до берега. Вже у XVIII ст. органи влади італійських міст-держав видавали спеціальний документ (*fedi di sanità*) тотожний паспорту імунітету, власник якого легально міг уникнути карантину.

¹⁴ За даними агентства *Eurostat*, протягом 2020 р. 137 800 негромадянам ЄС було відмовлено у праві на в'їзд у ЄС, на 79 % менше ніж протягом аналогічного періоду у 2019 р. (до пандемії *COVID-19*). Найбільша кількість відмов припадає на так звані “країни першого кроку” – прикордонні держави – члени ЄС (Угорщина, Польща, Хорватія та Румунія). Найбільша група осіб, яким відмовили, – це

були заборонені туристичні мандри (*non-essential travel*)¹⁵. У результаті відбулася повна диверсифікація бізнесу, туризму, транспорту (авіа та залізничні пасажирські перевезення).

17 березня 2021 р. Комісія ЄС вперше представила офіційно розроблений документ – цифровий зелений сертифікат (*Digital Green Certificate, the DGC*), який мав бути доказом того, що особа-власник була вакцинована проти *COVID-19*, отримала негативний результат тесту або одужала від *COVID-19*¹⁶. Зважаючи на опрідметнення цифрового зеленого сертифіката ЄС, це квазіпаспорт, який видають у цифровому та/або паперовому форматі, він має QR-код для забезпечення безпеки й правдивості самого сертифіката. У цьому квазіпаспорті є зазначений лише обмежений набір інформації, яка необхідна, а саме – біографічні дані особи: ім'я, дата народження, дата видачі, інформація про вакцину/тест/одужання та унікальний ідентифікатор сертифіката. Усі дані про стан здоров'я зберігаються винятково у тій державі – члені ЄС, яка видала цифровий зелений сертифікат. Інформація в цьому документі подана мовою держави – члена ЄС, яка видала цей квазіпаспорт, та англійською. Його дія поширюється на всі держави – члени ЄС, а також держави Європейської зони вільної торгівлі (далі – ЄЗВТ). Отримати цифровий зелений сертифікат ЄС можна безкоштовно (йдеться про громадян ЄС та членів їхніх сімей, незалежно від їхнього громадянства, а також громадян третіх країн, які є резидентами (постійно проживають) у будь-якій державі – члені ЄС).

Тоді ж Комісія ЄС, устами президентки У. фон дер Ляєн, наголошувала, що цифровий зелений сертифікат ЄС – це тимчасовий інструмент подолання поширення *COVID-19* та полегшення вільного пересування осіб територією ЄС. Однак його наявність не повинна бути єдиною передумовою реалізації вільного пересування осіб територією ЄС, оскільки це право є фундаментальним і безумовним для кожного громадянина ЄС. Наявність цього сертифіката не повинна збільшити дискримінацію та диференціацію громадян різних держав – членів ЄС (регіонів чи місцевостей). Цей квазіпаспорт – це можливість для кожної держави – члена ЄС відкоригувати існуючі обмеження з міркувань громадського здо-

громадяни України (56 400 осіб). У ЄС виявили 557 500 негромадян ЄС, які нелегально перебували у ЄС, що на 11 % менше ніж за аналогічний період 2019 р. І тут “першість” отримали громадяни України – 50 400 осіб. ‘Immigration law enforcement in the EU – figures for 2020’ (*Eurostat*, 14.07.2021) <<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210714-1>> (accessed: 15.05.2021).

¹⁵ І Софінська, ‘Громадянство, міграція та (не)свобода пересування у Європейському Союзі’ (2020) 7 *Право України* 230–45.

¹⁶ *Regulation of the European Parliament and of the Council on a framework for the issuance, verification and acceptance of interoperable certificates on vaccination, testing and recovery to facilitate free movement during the COVID-19 pandemic* (Digital Green Certificate), COM(2021) 130 final 2021/0068 (COD), 17.03.2021 <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2021/0130/COM_COM\(2021\)0130_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2021/0130/COM_COM(2021)0130_EN.pdf)> (accessed: 15.05.2021).

ров'я, ревіталізувати туризм¹⁷ і сфери гостинності, відновити реалізацію громадянами ЄС свободи пересування, гарантованої засадничими договорами ЄС (ст. 21(2) Договір про функціонування ЄС¹⁸).

Видача цього сертифіката ЄС передбачалася на національному рівні будь-яким органом системи охорони здоров'я держави – члена ЄС. Цей квазіпаспорт може бути виданий кожній особі, яка вакцинована від COVID-19 будь-якою вакциною, однак держави – члени ЄС мають право приймати сертифікат про вакцинацію лише препаратами, які були схвалені в ЄС (нині Медичне агентство ЄС (*European Medicines Agency*) авторизувало чотири вакцини від COVID-19: *Oxford/AstraZeneca*, *BioNTech/Pfizer*, *Moderna* та *Johnson & Johnson*)¹⁹. Звісно, кожна держава – член ЄС може на власний розсуд розширити це правило для тих громадян ЄС, які вакциновані іншим препаратом, неавторизованим у ЄС, але таке рішення не є обов'язковим для усіх інших держав – членів ЄС.

Власник такого сертифіката ЄС, який, реалізуючи свободу пересування та вільного вибору місця проживання, та/чи перебуваючи в іншій державі – члені ЄС, ніж держава його громадянства чи постійного проживання, повинен бути звільнений від обмежень (альтернативний ПЛР-тест, самоізоляція, карантин) так само, як і громадяни цієї держави – члена ЄС. Якщо конкретна держава – член ЄС продовжує наполягати на подальшому перебуванні особи у карантині, на самоізоляції або здачі додаткового ПЛР-тесту, то вона повинна повідомити про це Комісію ЄС та інші держави – члени ЄС, детально обґрунтовуючи таке рішення.

Процедурно після затвердження Комісією ЄС документ (у вигляді регламенту) має бути схвалений Радою ЄС і Парламентом ЄС (так зване *ex-codecision procedure*). Комітет громадянських свобод, справедливості та внутрішніх справ був основним комітетом Парламенту ЄС, який 25 березня 2021 р. розглянув проєкт регламенту про видачу, перевірку та прийняття сумісних сертифікатів про вакцинацію, тестування і відновлення з метою полегшення вільного пересування осіб під час пандемії COVID-19. Доповідачем був депутат від Іспанії Х. Ф. Л. Агілар від соціал-демократичного альянсу.

Далі, цей проєкт був переданий на розгляд у Парламенті ЄС, де 28 квітня 2021 р. відбулися повноцінні дебати²⁰. Основні доповіді під час дебатів стосувалися вартості такого сертифіката (власне, його безко-

¹⁷ European Parliament resolution of 25 March 2021 on establishing an EU strategy for sustainable tourism (2020/2038(INI)) <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0109_EN.pdf> (accessed: 15.05.2021).

¹⁸ *Blackstone's EU Treaties and Legislation 2009–2010* (Foster N ed, Oxford University Press 2009) 632–3.

¹⁹ Інформація станом на 30 червня 2021 р. 'Safe COVID-19 vaccines for Europeans' (*European Commission*) <https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/safe-covid-19-vaccines-europeans_en> (accessed: 15.05.2021).

²⁰ Дебати можна переглянути тут: Debates. Wednesday, 28 April 2021 – Brussels <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2021-04-28-ITM-004_EN.html> (accessed: 15.05.2021).

штовної видачі), гарантування недискримінації та захисту персональних даних, трансформації свободи пересування тощо. Цифровий зелений сертифікат ЄС не повинен стати черговим додатком для мобільного телефону чи листком паперу, звичним для європейської бюрократії. Його запровадження покликане допомогти громадянам ЄС відновити свободу пересування та передбачає лімітувати чинні обмеження. Запровадження цього квазіпаспорта не повинне створити нову класову систему серед громадян, а також перетнути “червоні лінії” гарантування прав людини у контексті дискримінації та рівності (незалежно від того, чи особа-власник була вакцинована проти COVID-19, чи отримала негативний результат тесту або одужала від COVID-19).

Окремо предметом дебатів стала назва і сутність самого цифрового зеленого сертифіката ЄС: запропонований сертифікат не є зеленим, частково цифровим, його назва провокує фрагментарність і хаос у межах ЄС. Якщо ж продовжувати тезу про “єдність у різноманітті”, то найбільш цілісним документом, який би відображав ціннісну матрицю ЄС, може стати “сертифікат ЄС COVID-19 (EU COVID-19 certificate)”: ЄС повинен мати єдине чітке бачення такого документа, спільну стратегію його запровадження в усіх державах – членах ЄС та сприйняття їхніми органами публічної влади. Враховуючи висловлені побоювання, Парламент ЄС ухвалив у першому читанні проєкт регламенту, запропонованого Комісією ЄС, з суттєвими доповненнями, починаючи з назви цього квазіпаспорта²¹.

8 червня 2021 р. у Парламенті ЄС відбулися остаточні дебати перед голосуванням за проєкт регламенту у другому читанні, однак цього разу учасники наголошували на отриманому в результаті тривалих переговорів і компромісів результаті – сертифікаті ЄС COVID-19, який видається державою – членом ЄС громадянам ЄС і членам їхніх сімей у паперовому та цифровому форматі винятково для підтвердження вакцинації, тестування чи одужання особи-пред’явника (тобто тепер сертифікат ЄС COVID-19 складається із трьох окремих альтернативних сертифікатів з однаковим строком дії – на один рік із дати видачі)²². У контексті громадянства та міграції отримання сертифіката ЄС COVID-19 (підтвердження вакцинації) особами, які є резидентами держави – члена ЄС, виникають певні труднощі: у Греції, Іспанії та Італії їм потрібно мати національний номер соціального страхування, що є неможливим для біженців та шукачів притулку.

²¹ Regulation on a framework for the issuance, verification and acceptance of interoperable certificates on vaccination, testing and recovery to facilitate free movement during the COVID-19 pandemic (EU COVID-19 Certificate), 29.04.2021 <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0145_EN.pdf> (accessed: 15.05.2021).

²² Ibid.

Проект спільного регламенту Парламенту та Ради ЄС був підписаний 14 червня 2021 р.²³. А вже 1 липня 2021 р. сертифікат ЄС COVID-19 набув чинності, він став символом відкритої та безпечної Європи, яка обережно та поступово відкривається, ставлячи захист здоров'я своїх громадян на перше місце (із нещодавньої промови У. фон дер Ляєн)²⁴. Усі держави – члени ЄС підключені до так званого інтернет-шлюзу, який дає змогу компетентним органам публічної влади перевіряти особисті дані пред'явників таких сертифікатів. На початку літа 2021 р. існувала велика ймовірність, що деякі держави – члени ЄС не встигнуть/захочуть/зможуть вчасно налаштувати процес видачі сертифікатів ЄС COVID-19, тому було вирішено запровадити “перехідний час” до 12 серпня 2021 р. (шість тижнів від часу набуття чинності сертифікатів), однак станом на 16 липня 2021 р. всі держави – члени ЄС їх видають²⁵. Більшість держав – членів ЄС запустили видачу сертифікатів достроково, і за даними Комісії ЄС, вже на 1 липня 2021 р. було видано понад 200 млн сертифікатів. Серед держав ЄЗВТ – Ісландія, Ліхтенштайн, Норвегія та Швейцарія теж “підписалися” на видачу сертифікатів ЄС COVID-19, Сан-Марино залишилося реалізувати “останній штрих”²⁶.

Наявність чи відсутність цього квазіпаспорта може стати підставою для коригування життєвого шляху кожної особи та спровокувати неочікувану деформацію правового світопорядку. Вже наприкінці 2020 р. науковці та політики почали говорити про поширення вакцинного націоналізму, який може завадити зупинити поширення COVID-19 у світі. Генеральний секретар ООН А. Гутерреш наголосив, що в світі розвивається “вакцинний націоналізм”, як наслідок, ‘у бідних людей, які спостерігають за активною підготовкою до COVID-вакцинації в багатих країнах, виникають питання, чи будуть вони вакциновані і коли’²⁷.

Традиційно вакцинний націоналізм (*vaccine nationalism*) виникає тоді, коли уряди держав підписують угоди з виробниками фармацевтичних препаратів про забезпечення вакцинами власного населення перед тим, як вони стануть доступними для інших держав. Замість того, щоб проявити солідарність і спільно працювати над розробкою вакцини та реалізацією глобальної й ефективної стратегії щодо повсюдної вакцинації лю-

²³ EU clears way for the EU Digital COVID Certificate, 14.06.2021 <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_21_2965> (accessed: 15.05.2021).

²⁴ EU Digital COVID Certificate enters into application in the EU, 1 July 2021 <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_3343> (accessed: 15.08.2021).

²⁵ EU Digital COVID Certificate, 17.07.2021 <https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/safe-covid-19-vaccines-europeans/eu-digital-covid-certificate_en> (accessed: 15.05.2021).

²⁶ Ibid.

²⁷ Edith M. Lederer, ‘UN chief warns “vaccine nationalism” is moving at full speed’ (*AP News*, 10.12.2020) <<https://apnews.com/article/health-coronavirus-pandemic-antonio-guterres-africa-united-nations-f02e0245d56259040643abe37e564fd0>> (accessed: 15.05.2021).

дей (оцінювана вартість – понад 23 млрд доларів США²⁸), чим раз більша кількість держав у світі застосовує меркантильний підхід “насамперед моя держава [та її громадяни]” у контексті несправедливого виробництва, нерівного розподілу і розповсюдження потенційних препаратів та інших фармацевтичних методів лікування. Постає питання про “зіткнення” захисту універсальних прав людини і національної безпеки, етики, моралі та консюмеризму. Поведінка як держав, так і фармацевтичних компаній не є однозначною щодо конкурентності (йдеться про заборону експорту; зловживання монополієм становить²⁹ на ринку вакцин; встановлення не виправданих цін на закупівлю чи продаж, обмеження їх виробництва або доступу на ринок; укладання вибіркового (*selective*) чи ексклюзивних (*exclusive*) договорів на їх вироблення/постачання тощо).

Загалом виникнення вакцинного націоналізму у світі можна пов'язати із поширенням вірусу *H1N1* (так званого “свинячого грипу”) у 2009 р.³⁰ Саме тоді уряди деяких держав чи не вперше домовилися з фармакологічними компаніями про розроблення та виготовлення вакцини на своїй території (на це знадобилося сім місяців), однак вірус не був настільки масовим і летальним³¹.

Цього разу, ще до закінчення клінічних випробувань вакцин від *COVID-19*, уряди деяких держав (Австралії, Бразилії, В'єтнаму, Ізраїлю, Індонезії, Канади, Об'єднаних Арабських Еміратів, Об'єданого Королівства, Сербії, США, Швейцарії, Японії) та Комісія ЄС³² розпочали перемовини з фармакологічними компаніями про розроблення, виготовлення вакцини та її розповсюдження³³. Якщо вакцину виготовляють на своїй території, як до прикладу *Pfizer* у США та Бельгії; *Moderna* – у США; *Oxford-AstraZeneca* в Об'єданому Королівстві, США, Бельгії, Швейцарії, Нідерландах, Індії³⁴, Китаї та Південній Кореї; *Johnson & Johnson* – у США та Нідерландах, то ці держави мають пріоритет у забезпеченні відповідною вакциною власного населення. Це не означає, що інші держави світу (фактично їхні фармакологічні компанії) не розробляють вакцину від *COVID-19* (до прикладу, *Sanofi/GSK* – у Франції та Об'єданому

²⁸ Rogelio Mayta, K K Shailaja, Anyang' Nyong'o, 'Vaccine nationalism is killing us. We need an internationalist approach' (*The Guardian*, 17.06.2021) <<https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/jun/17/covid-vaccine-nationalism-internationalist-approach>> (accessed: 15.05.2021).

²⁹ AstraZeneca AB and AstraZeneca plc v European Commission. Judgement of the Court (First Chamber), 6 December 2012 <<https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-457/10>> (accessed: 15.05.2021).

³⁰ Rebecca Weintraub, Asaf Bitton, Mark L. Rosenberg, 'The Danger of Vaccine Nationalism' (*Harvard Business Review*, 22.05.2020) <<https://hbr.org/2020/05/the-danger-of-vaccine-nationalism>> (accessed: 15.05.2021).

³¹ Report of the WHO Pandemic Influenza A(H1N1) Vaccine Deployment Initiative. World Health Organization, 2012. 52 p.

³² Belgian Court orders AstraZeneca to deliver vaccine doses to the EU, 18.06.2021 <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_3090> (accessed: 15.05.2021).

³³ Ewen Callaway, 'The unequal scramble for coronavirus vaccines – by the numbers' (2020) 584 *Nature* 506–7.

³⁴ Індійська версія *Covishield* не є авторизованою у ЄС (станом на 26 липня 2021 р.), тому кожна держава-член ЄС самостійно вирішує чи допускати громадян третіх країн, вакцинованих цією вакциною, на свою територію (навіть транзитом), чи ні.

Королівстві, *Novavax* – в Індії, Чехії, Японії та Об'єднаному Королівстві, *Curevac* – у Норвегії та США, *Vaxart* – у США, *Sinovac* – у Китаї, *Спутник V* – у Росії), але вони ще не пройшли всі необхідні фази клінічних випробувань, а тому не авторизовані Медичним агентством ЄС, незважаючи навіть на те, що вже використовуються окремими державами – членами ЄС для вакцинації власного населення. До речі, у Бразилії та Японії винятково громадяни цих держав мають доступ до вакцини (це не стосується негромадян, які постійно проживають у цих державах)³⁵.

Отже, уряди зазначених вище держав “зарезервували” для себе неймовірну кількість доз вакцини від *COVID-19* (понад 2 млрд доз, зокрема США – 800 млн із можливістю купити ще понад 1 млрд доз, Об'єднане Королівство – 430 млн доз, але найбільше Канада)³⁶. Ідеться передусім про те, що 16 % світового населення зарезервували та купили майже 60 % світового запасу вакцини проти *COVID-19*³⁷.

Розвиток такої ситуації (авансове резервування вакцини у значній кількості одними державами, що перешкоджає отриманню необхідної вакцини іншими державами) не сприяє локалізації вірусу та його цілковитому подоланню. Тому така стратегія не є ефективною та породжує вакцинний націоналізм і дискримінацію (нерівність), переконаний Т. А. Гебреєсус, генеральний директор ВООЗ³⁸. На його думку:

Вакцинний націоналізм призведе до затяжної пандемії та тривалих локдаунів, оскільки лише невелика кількість держав у світі отримає більшу частину пропозиції вакцини, а більшість населення світу залишиться невакцинованою <...> це лише сприятиме швидкому і тихому поширенню вірусу, оскільки виникатимуть нові мутації³⁹.

Ми всі хочемо сподіватися, що корпоративні прибутки програють праву кожного на життя (конкуренція – співпраці, а благодійність – солідарності)⁴⁰.

Висновки. Отже, варто наголосити, що сертифікат ЄС *COVID-19* – це: 1) письмовий і цифровий атрибутивний документ, який, однак, не є паспортом вакцинації та документом для мандрів; 2) видається громадянам ЄС і членам їхніх сімей, незалежно від їхнього громадянства, а також громадянам третіх країн, які є резидентами (постійно проживають) у будь-якій державі – члені ЄС безкоштовно компетентними органами кожної держав – членів ЄС; 3) строком на один рік; 4) у трьох альтерна-

³⁵ Callaway (n 33) 506–7.

³⁶ Ghebreyesus (n 9).

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

³⁹ James Darwin N Lagman, ‘Vaccine nationalism: a predicament in ending the COVID-19 pandemic’ [2021] 43 (2) *Journal of Public Health* 375–6.

⁴⁰ Rogelio Mayta, K K Shailaja, Anyang' Nyong'o (n 28).

тивних видах: винятково для підтвердження вакцинації авторизованими у ЄС вакцинами (оригінальна британська *Oxford/AstraZeneca*, *BioNTech/Pfizer*, *Moderna* або *Johnson & Johnson*, інші дві *Sanofi/GSK* та *Curevac* у процесі авторизації Медичним агентством ЄС), тестування чи одужання особи-пред'явника. Усі три сертифікати є рівноцінними та не повинні породжувати дискримінацію чи сегрегацію особи – пред'явника цього документа в межах ЄС. Кожна держава – член ЄС може самостійно встановлювати додаткові вимоги до власних громадян із метою зменшення ризиків інфікування населення⁴¹, проявляючи вакцинний націоналізм. Однак тут і надалі виникає питання про пріоритетність гарантування конвенційних прав людини (права на життя, працю та/чи соціальний захист вразливих верств населення, невтручання у приватне та сімейне життя), забезпечення національної безпеки, ревіталізації бізнесу та свободи пересування. Кожен із цих аспектів як самостійно, так і кумулятивно може стати підставою звернення як до Суду справедливості ЄС, так і до ЄСПЛ.

References

Bibliography

Authored books

1. Sofinska I, *Philosofsko-pravova viziia doktryny hromadianstva* (Kameniar 2018) (in Ukrainian).

Edited books

2. *Blackstone's EU Treaties and Legislation 2009–2010* (Foster N ed, Oxford University Press 2009) 632–3 (in English).

Journal articles

3. Benoit C, 'Force and Effect: A Look at the Passport in the Context of Citizenship' [2014] 82(6) *Fordham Law Review* 3307–40 (in English)
4. Callaway E, 'The unequal scramble for coronavirus vaccines – by the numbers' [2020] 584 *Nature* 506–7 <10.1038/d41586-020-02450-x> (in English).
5. Lagman J D N, 'Vaccine nationalism: a predicament in ending the COVID-19 pandemic' [2021] 43(2) *Journal of Public Health* 375–6 <10.1093/pubmed/fdab088> (in English).
6. Piccoli L, Dzankic J, Ruedin D, 'Citizenship, Migration and Mobility in a Pandemic (CMMP): A global dataset of COVID-19 restrictions on human movement' [2021] 16 (3) *PLoS ONE* <doi.org/10.1371/journal.pone.0248066> (in English).
7. Spiro P, 'The (Dwindling) Rights and Obligations of Citizenship' [2013] 21 (899) *William & Mary Bill Rights Journal* 899–923 (in English).

⁴¹ До прикладу, 25 липня 2021 р. сенат Франції, незважаючи на величезні протести, ухвалив проєкт закону, що стосується управління кризою здоров'я "Projet de loi relatif à la gestion de la crise sanitaire", де визначені групи осіб, яких необхідно обов'язково вакцинувати, а також переваги вакцинованих осіб (доступ до роботи, транспорту, пересування в межах країни, відвідини публічних місць і заходів, тощо) щодо невакцинованих, які, однак, мають сертифікат ЄС COVID-19 (у результаті тестування чи одужання). Далі, остаточне ухвалення закону залежить від Національних зборів Франції. Детальніше тут: [Projet de loi relatif à la gestion de la crise sanitaire, texte élaboré par la commission mixte paritaire <https://www.senat.fr/leg/pjl20-801.html>](https://www.senat.fr/leg/pjl20-801.html) (accessed: 15.05.2021).

8. Torpey J, 'Coming and Going: On the State Monopolization of the Legitimate "Means of Movement"' [1997] 16 (3) *Sociological Theory* 239–59 (in English).
9. Sofinska I, 'COVID-19 i sanitarna pasportyzatsija: quo vadis Europa Unionis?' (2021) 1 *Tchasopys Kyjiv's'koho uniwersytetu prava* 80–5 <10.36695/2219-5521.1.2021.13> (in Ukrainian).
10. Sofinska I, 'Pasport: global'ni vyklyky – lokal'ni rishennja' (2020) 3 *Tchasopys Kyjiv's'koho uniwersytetu prava* 342–8 <10.36695/2219-5521.3.2020.62> (in Ukrainian).
11. Sofinska I, 'Hromadjanstwo, migratsija ta (ne)swoboda peresuwanja w Jewropejs'komu Sojuzi' (2020) 7 *Pravo Ukrainy* 230–45 <10.33498/louu-2020-07-230> (in Ukrainian).

Newspaper articles

12. Ghebreyesus Adhanom T, 'Vaccine Nationalism Harms Everyone and Protects No One' (*Foreign Policy*, 2.02.2021) <<https://foreignpolicy.com/2021/02/02/vaccine-nationalism-harms-everyone-and-protects-no-one>> (accessed: 15.05.2021) (in English).
13. Lederer E M, 'UN chief warns "vaccine nationalism" is moving at full speed' (*AP News*, 10.12.2020) <<https://apnews.com/article/health-coronavirus-pandemic-antonio-guterres-africa-united-nations-f02e0245d56259040643abe37e564fd0>> (accessed: 15.05.2021) (in English).
14. Mayta R, Shailaja KK, Nyong'o A, 'Vaccine nationalism is killing us. We need an internationalist approach' (*The Guardian*, 17.06.2021) <<https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/jun/17/covid-vaccine-nationalism-internationalist-approach>> (accessed: 15.05.2021) (in English).
15. Rainsy S, 'Immunity Passports: A proposal to revive tourism, international trade and transport' (*The Brussels Times*, 12.04.2020) <<https://www.brusselstimes.com/opinion/105720/immunity-passports-a-proposal-to-revive-tourism-international-trade-and-transport-and-the-world-economy>> (accessed: 15.05.2021) (in English).
16. Weintraub R, Bitton A, Rosenberg M L, 'The Danger of Vaccine Nationalism' (*Harvard Business Review*, 22.05.2020) <<https://hbr.org/2020/05/the-danger-of-vaccine-nationalism>> (accessed: 15.05.2021) (in English).

Websites

17. 'Belgian Court orders AstraZeneca to deliver vaccine doses to the EU' (18.06.2021) <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_3090> (accessed: 15.05.2021) (in English).
18. 'EU Digital COVID Certificate enters into application in the EU' (01.07.2021) <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_3343> (accessed: 15.08.2021) (in English).
19. McBride J, 'An Analysis of Covid-19 Responses and ECHR Requirements' (*ECHR blog*, 27.03.2020) <<http://echrblog.blogspot.com/2020/03/an-analysis-of-covid-19-responsesand.html>> (accessed: 15.05.2020) (in English).
20. 'Immigration law enforcement in the EU – figures for 2020' (*Eurostat*, 14.07.2021) <<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210714-1>> (accessed: 15.05.2020) (in English).
21. 'EU clears way for the EU Digital COVID Certificate' (14.06.2021) <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_21_2965> (accessed: 15.05.2021) (in English).
22. 'EU Digital COVID Certificate' (17.07.2021) <https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/safe-covid-19-vaccines-europeans/eu-digital-covid-certificate_en> (accessed: 15.05.2021) (in English).

Iryna Sofinska

CITIZENSHIP AND VACCINE NATIONALISM IN ACTION
(REVITALIZATION OF FREEDOM OF MOVEMENT
IN THE EUROPEAN UNION)

ABSTRACT. The COVID-19 pandemic has suddenly changed the usual world order: from global and large-scale restriction (segmentation) of human rights and freedoms to increasing discrimination, segregation, intolerance and censorship of opinions and expressions, vaccine nationalism. By slowing down migration and suspending the freedom of movement of persons, there was a “clash” between the protection of universal human rights and national security, ethics, morality, and consumerism. This virus does not have a passport, neither it has a nationality. Constitutional and ideological values, democracy, the rule of law need significant rethinking under the influence of the spread of COVID-19 in Europe and the world.

Vaccine nationalism is what we observe in present days globally. Governments of wealthy and happy countries worldwide prioritize vaccine production and distribution by signing bilateral agreements with pharmaceutical companies and breaching competition rules (abuse of dominant position, prevent access to vaccine market, selective and exclusive production and distribution). In some countries, vaccination is permitted only to citizens, not considering vulnerable population groups who are residents of this country. Vaccine nationalism does not involve cohesion and cooperation to overcome the COVID-19 pandemic but rather diversification from the global to the local level. A complete reset of the ideological core of constitutional values in the context of the triad of relations “person-state-society” is urgently needed.

The introduction of the EU COVID-19 certificate is designed to revitalize the freedom of movement of persons, restore the business and economy of EU member states, reduce unemployment, and prevent discrimination and segregation of people, segmentation of human rights.

This article aims to justify the introduction of the EU COVID-19 certificate as a result of overcoming vaccine nationalism through solidarity and cooperation, as well as a compromise between EU authorities and national governments of EU member states to uphold constitutional values, ensure national security, guarantee human rights and restore freedom of movement of persons.

Few issues like universal human rights, citizenship, passport issuance, vaccine nationalism are research items for C. Benoit, J. McBride, J. Dzankic, L. Piccoli, D. Ruedin, S. Rainsy, P. Spiro, J. Torpey. In Ukraine, deep research on such issues is not well-done, incomplete, and sporadic. Recent ECtHR judgments in *Feilazoo v. Malta* (2021) and communications with state governments in *Spînu v. Romania* (no. 29443/20), *Magdić v. Croatia* (no. 17578/20) are beneficial in the context of significant restrictions on human rights.

KEYWORDS: citizenship; passport; vaccine nationalism; freedom of movement; migration; European Union.